

Oponentský posudek bakalářské práce

Eva Šenkýřová, *Pojetí femininity ve vybraných pracích české indologie o hinduismu*. Praha: Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, 2003, 60 s.

Diplomantka si jako cíl své práce stanovila kritické zhodnocení tří indologických publikací, jež se vesměs dotýkají problematiky hinduismu jakožto nábožensko-filozofického systému, který zároveň rozhodujícím způsobem určuje nábožensko-sociální organizaci většiny indického obyvatelstva. Vybrala si práce jednoho z předních českých indologů, PhDr. Dušana Zbavitele, DrSc., a dvou neméně renomovaných odbornic, PhDr. Hany Preinhaelterové, CSc. a PhDr. Dagmar Markové, CSc. – *Hinduismus a jeho cesty k dokonalosti* (Praha: DharmaGaia, 1993), *Hinduista od zrození do zrození* (Praha: Vyšehrad, 1997) a *Hrdinky Kámasútry. Historie indické ženy* (Praha: Dar Ibn Rushd, 1998). Tyto texty podrobila genderové analýze s cílem prozkoumat, jakým způsobem se obě autorky a autor vyrovnávají s problémem femininity, i když se žádná z prací genderové otázce explicitně nevěnuje (s. 6, 53).

Rozsahem i tematickým záběrem se jedná o práce značně odlišné. D. Zbavitel se soustředil na věroučné základy hinduismu, charakteristiku hlavních pojmů a představ, jednotlivých sekt, filozofických škol a neortodoxních směrů a svůj historický přehled od védsko-upanišadového období uzavírá popisem reformačních hnutí a neohinduismu. V tomto hutném výkladu (navíc bez příloh omezeném na pouhých 80 s.), nezbylo až na výjimky příliš prostoru pro rozvedení sociálních aspektů, a tedy ani ženské otázky. H. Preinhaelterová naproti tomu zvolila historicko-sociologický přístup: zúročila své znalosti ortodoxní (tzv. velké) i lidovější („malé“) tradice, které konfrontovala s osobními zážitky z „terénního výzkumu“ při osobních návštěvách Bengálska. Na základě získaných zkušeností rozebírá obřady životního cyklu, a to zejména z ženského úhlu pohledu, který je o to cennější, že muži-výzkumníkovi je tato sféra uzavřena. D. Marková pak programově koncipovala svou práci jako „historii indické ženy“, a proto nejenom hluboce reflektuje ženskou / genderovou problematiku v průběhu celého historického vývoje, ale zahrnuje do svého výkladu i významné ženské osobnosti indických dějin bez ohledu na náboženskou příslušnost.

E. Šenkýřová si byla těchto rozdílů vědoma (s. 56), avšak přesto při srovnávání textů vykonstruovala „jistou stupnici“ – „(v)zestupnou směrem od genderové stereotypnosti a esencialismu k genderové otevřenosti a konstruktivismu a sensitivnějšímu vyjadřování“ (s. 50). Toto pořadí se dalo očekávat, a to především s ohledem na povahu reality, kterou jednotlivé studie popisují, nikoli v důsledku rozdílné míry schopnosti či ochoty autora a autorek vyrovnat se s problémem femininity či patřičně reflektovat genderovou problematiku. V kapitole 2. Metodologická a teoretická východiska práce diplomantka uvádí, že vybrané texty posuzovala „pomocí obsahové analýzy z genderového hlediska“, kde jí šlo zejména „o prozkoumání autorčina či autorova pojmání a konstruování genderu“ s cílem zjistit, „jaké obrazy mužství a ženství ... předkládá, je-li chycen/a ve stereotypním uvažování a genderově nekorektním vyjadřování..., jaké role a vlastnosti ženám a mužům přisuzují a nakolik to odpovídá klasickým patriarchálním hodnotám a napomáhá k reprodukci genderových stereotypů...“

To je legitimní přístup, avšak při jeho uplatňování analýza E. Šenkýřové občas nevhodně stírá hranici mezi popisovanou materií a autorovým / autorčíným „pojímáním genderu“. Např. formulace „Zbavitel po celou dobu podává ženství v duchu Manuových příkazů, jako by se doba téměř nezměnila... Žena tedy u něj dominuje jako matka či manželka (ženství závislé na mužství)“ (s. 50) vyznívá tak, jakoby tradicionalistické postoje spojené s esencialistickým pojetím genderu, jež Zbavitel popisuje při rozboru normativních právních příruček a stavu staroindické společnosti, vyjadřovaly jeho vlastní pojetí. Měli bychom ale brát v úvahu

skutečnost, že analyzovaná studie se primárně zabývá učením hinduismu, které se během sledovaného období opravdu měnilo jen pozvolna a pro emancipované ženy typu Indiry Gándhiové, jež E. Šenkýřová v textu postrádá (s. 32), v práci věnované primárně duchovnímu dědictví hinduismu evidentně nezbylo místo (ostatně I. Gándhiová, kromě veřejně projevované religiozity, hinduismus samotný nijak neovlivnila). Dalo by se jistě namítat, že autor mohl či dokonce měl do svého výkladu zahrnout regionální podoby hinduismu, případně jeho čelné mužské i ženské osobnosti (např. básnířky tzv. sangamového období, 1.–3. stol. n. l., středověká devocionální hnutí *bhakti*, oddanosti osobnímu bohu, jež vyprodukovala mystičky a svěťice typu Avvaijár, Akkamahéšvarí, Lalléšvarí či Mírábái), ale to by jeho práce značně přesáhla vymezený rozsah. Pasáž věnovanou požadavkům reformistů vznášeným v průběhu „bengálské renesance“ v 19. stol., např. hnutí proti satí, dětským sňatkům, zákazu znovuprodání vdovy, mnohožensví či nedostatečnému přístupu ke vzdělání (Zbavitel 1993: 81–82), diplomantka nepochopitelně bagatelizuje jako „spíše jen účelové konstatování“ (s. 51).

Nevhodně působí rovněž sklon ke známkování, resp. hodnocení „kvality“ pasáží věnovaných ženské problematice: při čtení Zbavitelova textu diplomantka zaznamenala „cca 27“ míst, která nějakým způsobem pojednávají o ženách a vznáší řečnickou otázku: „To se na první pohled zdá poměrně dost, je však v tomto případě kvantita známkou kvality?“ (s. 29). Co ale má E. Šenkýřová ve Zbavitelově popisu indické reality za „kvalitní“ či „nekvalitní“ se z jejího rozboru nedozvíme. Zmiňuje genderové stereotypy, jež lze v pojednání objevit (s. 33), ale nerozlišuje, zda padají na vrub zkoumaných pramenů či autora, jenž nám je kvalifikovaně zprostředkoval – hodnotící formulace vyznívají spíše v autorův neprospěch, i když v závěrečném shrnutí připouští, že „pokud bylo Zbavitelovým cílem představit ‘oficiální’ rovinu hinduismu ... na velmi malém prostoru ...“, musíme absenci hlubšího pojednání o ženské problematice „očekávat a snad i omluvit“ (s. 56).

Směšování zkoumané problematiky a osobních postojů těch, kdo ji v posuzovaných textech prezentují, lze vysledovat i ve vztahu k zbývajícím dvěma autorkám: např. „Preinhaelterová nezůstává jen u velmi genderově stereotypního zobrazování femininity...“, protože ve své knize zmiňuje osobnosti typu spisovatelky Ášápúrny Debí, což „znamená, že je jim přiznávána společenská moc ve veřejném světě...“ (s. 40); „na jiných místech však Marková stereotyp překračuje, když ženu dává na roveň muži a jejich komplementárnost ukazuje jako ideál...“ (s. 45). V prvním případě si zmiňované ženy vliv ve společnosti vydobýly svou literární tvorbou či veřejnou činností (nezávisle na tom, zda na jejich jména H. Preinhaelterová odkazuje a nespojuje je s mužským protějškem), v pasáži z druhé citované práce nedává ženu na roveň muži D. Marková, ale zákonodárce Manu (verš 9.45): „Muž je jen to, co je manželka, on sám a jeho potomstvo,“ říkají bráhmani a žena je podle tradice to co [její] manžel. (*Mánavadharmašástra aneb Manuovo poučení o dharmě. Ze sanskrtu přel. Dušan Zbavitel. Praha: ExOriente, 2009, s. 155.*)

V této souvislosti stojí za povšimnutí, že v práci věnované mj. genderovému rozboru jedné z mnoha Zbavitelových indologických publikací diplomantka prakticky ignoruje jeho překlad Manuova zákoníku, před nímž dává přednost alternativnímu překladu neindologa Jana Kozáka (*Manuův Zákoník. Mánavadharmašástram. Staroindická učebnice práv a povinností člověka. Bilingva. Praha: Nakladatelství Bibliotheca gnostica, 2012*). Není zde naším úkolem posuzovat hodnotu jednoho či druhého z překladů (to by mohlo být tématem samostatné indologicko-translatologické studie). Pokud ale autorka měla racionální důvody k upřednostnění jednoho na úkor druhého, měla by je vysvětlit; namísto toho ve své práci (s. 9, pozn. 10) odkazuje výlučně na Kozákovu publikaci a na s. 28 sice Zbavitelův překlad zmiňuje (bez uvedení bibliografických údajů, jež chybí i v seznamu literatury), ale zároveň upozorňuje (v pozn. 64) na Kozákovu „místy velmi nevybíravou kritiku“ údajně velkého počtu „nalezených“ chyb. Aniž bychom se chtěli pouštět do posuzování oprávněnosti této

kritiky, uveďme pro ilustraci český překlad citovaného verše 9.45 (v Kozákově překladu, s. 372): „Muž je celým mužem teprve tehdy, když má ženu, vládne sobě samému a má syna“, říkají bráhmani nebo také tímto způsobem: „Jaký je muž, taková je i jeho žena“. Ze srovnání obou překladů vyplývá, že Zbavitelova verze je patrně bližší představě o komplementárnosti obou manželů (stejně tak jako stejná strofa v překladu Patricka Olivelle: Wife, self, and offspring – that is the full extent of “man”. Brahmins, likewise, proclaim this: “The husband, tradition says, is the wife.” *The Law of Manu. A new translation by Patrick Olivelle. Oxford World’s Classics. Oxford: OUP, 2004, reprint 2009, s. 158*).

Celkově ale výběr jednoho či druhého českého přetlumočení Manuova zákoníku v bakalářské práci nehraje zásadnější roli – nepočtené citované strofy u obou autorů shodně dokládají podřízenost a nesamostatnost žen (9.2–3, s. 14), či jejich vliv na štěstí či neštěstí rodiny (9.26, 3.57, 3.60, s. 15–16). Jako nedostatek je však třeba považovat skutečnost, že E. Šenkýřová nevyužila zvolený překlad jako pramenný materiál (byť nezbytně druhotný, překladatelem zprostředkovaný) a namísto toho se spoléhá na sekundární literaturu. To pak vedlo např. k používání nekorektních prepisů, převzatých z angličtiny, i když jejich přesné originální znění si lze jak u Kozáka, tak u Zbavitele snadno ověřit: stěží lze pochopit, proč autorka přebírá z druhé ruky (z knihy Prabhati Mukherjee, *Hindu Women Normative Models. Calcutta: Orient Longman, 1994*) výčet zkomolených názvů jednotlivých typů sňatků (s. 16, pozn. 26), když je mohla v korektním znění převzít např. přímo z „preferovaného“ Kozákovy překladu Manua, 3.20–39, s. 104–107.

Také v otázce Manuova zákazu znovuprovdání vdov (s. 16, pozn. 28) se autorka odvolává na sekundární literaturu (Krishna Datta, “A Controversy over a Verse on the Remarriage of Hindu Women”, in Mandakranta Bose, ed., *Faces of the Feminine in Ancient, Medieval, and Modern India. New York-Oxford: OUP, 2000, s. 10*), přičemž by bylo korektnější citovat přímo Manuovy strofy, z nichž Datta vychází, např. 5.162 (Kozák: „zákon nikde nepovoluje řádným ženám druhého manžela“; Zbavitel: „nikde není stanoveno, že by si správná žena směla vzít druhého manžela“).

Při rozboru genderových stereotypů a androcentrických postojů po staletí zastávaných hinduistickými tradicionalisty, tak jak je v různé míře zaznamenávají tři zkoumané indologické texty, diplomantka prokázala jistou schopnost základní orientace v dané problematice i v dostupné literatuře k tématu. Politováníhodnou výjimku tvoří naprosté nepochopení smyslu pasáže v jedné z posuzovaných knih (Preinhaelterová 1997: 43), která poněkud nadnesenou formou charakterizuje milostný život Indoárjů (na základě eposu *Mahábhárata*): „... pro bujaré Árje byl milostný život něčím jako aktivním odpočinkem, jímž vyplňovali každou volnou chvíli **mezi bojem**, ať už s ne-Árji, s Árji či s démony (zvýraznění J. F.). E. Šenkýřová přehlédla a vynechala klíčový údaj „mezi bojem“, což ji přivedlo k absurdnímu závěru, že šlo o jakousi „mesalianci“ a k řečnické otázce, co by na ni řekli „rigidní Árjové“ (s. 43). V textu je ale řeč o *válčení*, „ať už s ne-Árji, s Árji či s démony“, prostřídané milostnými avantýrami, přičemž „partnerkami oněch volných chviliek nebyly vždy zákonné manželky (ibid.). Tento výklad mi potvrdila i sama autorka. Diplomantčina výhrada proti použití generického maskulina tedy zde naprosto postrádá smysl, protože v přechýlené podobě by text popisoval boj výhradně s ženskými protivnicemi. V práci věnované rozboru textů popisujících obraz femininity v hinduismu přirozeně nemohlo chybět ani posouzení genderově korektní volby jazykových prostředků. Je jistě legitimní zamýšlet se nad použitím výrazů, jež jsou v genderové lingvistice pocíťovány jako diskriminující, opomíjejí společenskou důležitost žen a tak je „zneviditelnují“. Diplomantka se podle vlastního vyjádření zaměřila „jen na výskyt generického maskulina a jazykové stereotypy a klíše, což jsou dva nejviditelnější znaky genderově nekorektního vyjadřování“ (s. 34). Hlavně jí vadí používání maskulin při souhrnném označování osob vyznávajících určité náboženství (vyznaváč, uctívač) anebo tvořících určité etnické společenství (Árjové,

Drávidové). Přestože v těchto případech jazykovědci připouštějí, že vedle rodově specifické role tato maskulina plní i rodově neutrální (generickou) funkci, lze i u těchto označení – ale jen pokud je to odůvodněné – uvažovat o feministické revizi. Na to, jak ji nenásilně provést zejména v některých konkrétně kritizovaných případech však E. Šenkýřová dluží odpověď. Když se např. rozhodla kritizovat „nepatřičnost“ spojení „uctívač bhakti“ (s poznámkou „ženy touto nedostatečností netrpí“) ve Zbavitelově textu (idem 1993: 27), nevzala v úvahu, že jde o překlad citátu z angličtiny (Richard Lenoy, *The Speaking Tree. A Study of Indian Culture and Society*. London 1971). Zde jde tedy spíše o translatické otázky – je vhodné a stylisticky případné překládat anglické „devotee“ jako „vyznavač/ka“? Neutrální alternativa „věřící“ navíc pro hinduismus plně nevyhovuje – za hinduistu texty považují i materialistu či ateistu (*nástika*), který v nadpřirozeno vůbec nevěří. Podobně je tomu i u označení etnik a národů: lze si představit encyklopedická hesla „Árijci / Árijky“ či „Drávidové / Drávidky“? Na závěr snad jen otázka pro obhajobu: dokáže diplomantka vymyslet případnější a „genderově citlivější“ titul knihy H. Preinhaeltnerové *Hinduista od zrození do zrození*?

Smyslem těchto poznámek samozřejmě není zpochybňovat snahu dosáhnout genderově vyváženějšího vyjadřování, ale na místě je především uměřenost, kterou ostatně doporučují i protagonistky / protagonisté genderové lingvistiky.

Co se týče formální stránky odkazů na prameny a použitou literaturu, lze autorce vytknout jen drobnější prohřešky: nepřesnosti v bibliografických údajích, jež jsou někdy uvedeny chybně v textu (např. citace Strnad, Filipický, Marek, Holman 2003 na s. 19), ale správně v bibliografii (Strnad, Filipický, Holman, Vavroušková 2003), jindy je tomu zase naopak: Miltner 1978 (s. 18) správně, v seznamu literatury Miltner 1987. Také citace Knotková-Čapková 2004 (s. 14 textu) v bibliografii chybí: asi mělo jít o vrocení 2005 (pol. 20). Nepřesný je i odkaz Bose in Bose (ed.) 2000: 3 (s. 15, pozn. 25): o dezinterpretaci Manuových zákonů komentátory se v citované práci hovoří až o stránku dále (na s. 4). Rovněž při citování použitých zdrojů postupovala autorka v zásadě korektně; jedinou výjimku tvoří pozn. 91, s. 53, kde je popis ideálu Sítý, který si vybral M. K. Gándhí v hnutí za nezávislost, převzatý z Marková 1998: 149–54, což v poznámce chybí.

Bibliografie je sestavena standardně a až na drobné výjimky (pol. 27, 28) celkem bezchybně. Velmi kuriózně ale působí zařazení článku Ved Prakash Vatuk, „The Position of Women in Hittite Laws and Manuscripts“. *JAOS*, July 1967, vol. 2, no. 3–4: 251–65 mezi internetové zdroje a navíc s naprosto nepoužitelnou dvanáctiřádkovou adresou, která čtenáře s oprávněním vstupu do univerzitních databází přeměruje na stránku, z níž je přístup omezen pouze na prostory FF UK. Jde o regulérní tištěný zdroj (a jako takový měl být zařazen do oddílu Sekundární literatura), k jehož elektronické verzi ovšem lze také získat vzdálený přístup prostřednictvím některé předplacené databáze (kromě Chadwyck Periodicals Archive Online Complete např. i ProQuest aj.), mimo akademické prostředí často nedostupné.

Celkově by si byl text bakalářské práce před odevzdáním zasloužil důkladnější korekturu, jež mohla odstranit kromě drobnějších překlepů a nepřesností též nepříjemné gramatické prohřešky (chybné užití přisvojovacího zájmena „svůj“, s. 22; v mužském rodě vztažného „jež“ namísto „jenž“, s. 53; záměna i/y, s. 30; jednotného čísla namísto množného, s. 37, 53; chybějící interpunkce apod.). Těchto případů sice není mnoho, ale ve vědecké studii kazí celkový dojem.

Oponovaná práce v zásadě nepřináší nové poznatky, je převážně popisná a provedené (občas zkrslující) analýze chybí širší interdisciplinární, zejména historicko-religionistický rozměr. Z praktického hlediska může posloužit snad jen jako (explicitně nevyjádřená) připomínka, že v české indologické produkci čítající řadu dílčích studií zabývajících se různými aspekty hinduismu citelně chybí souhrnná práce, jež by se cíleně pokusila tento složitý nábožensko-sociální fenomén postihnout v nejširších souvislostech (včetně genderových).

Přes všechny výše vznesené výhrady ale lze uzavřít, že diplomantka prokázala schopnost samostatné práce v oboru genderových studií, předložený text v zásadě splňuje požadavky standardně kladené na bakalářské práce v daném oboru a práci doporučuji přijmout k obhajobě.

Navrhovaný klasifikační stupeň: „dobře“.

V Praze dne 23. srpna 2013

PhDr. Jan Filipský, CSc.
Orientální ústav AV ČR, v.v.i.